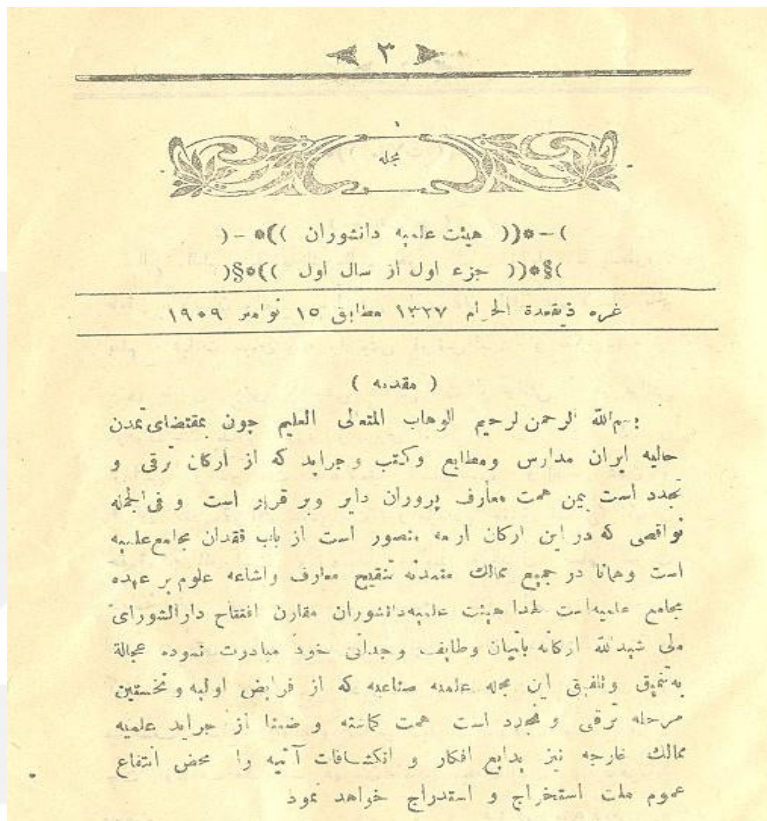

مجله هیئت علمیه دانشوران؛ از نشریات انقلاب مشروطه

سید مهدی سیدقطبی^۱

چکیده

این مقاله به سیر تاریخی نخستین نشریات ایرانی و مجله هیئت علمیه دانشوران می‌پردازد. در ابتدا مشخصات ظاهری نشریه و سید محسن حسینی بجنوردی معرفی نموده و سپس هدف و محتوای مجله را بررسی می‌کند. در پایان به اهمیت و جایگاه این مجله در میان منابع مطبوعاتی پرداخته شده است.

کلیدواژه‌های موضوعی: هیئت علمیه دانشوران، سید محسن حسینی بجنوردی، امام جمعه، نشریات انقلاب مشروطه

مقدمه

«مطبوعات در ایران در یکصد و هفتاد و شش سال پیش (با انتشار روزنامه کاغذ اخبار میرزا محمد صالح شیرازی به سال ۱۲۵۲ قمری برابر سال ۱۲۱۵ خورشیدی) در دوره محمدعلی شاه قاجار پدید آمد. پس از کاغذ اخبار در حدود چهل نشریه در دوره ناصرالدین شاه منتشر شد.^۲»

^۱ کارشناس ارشد علوم کتابداری و اطلاع رسانی و کارشناس تالار مطبوعات سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، Mehdi.qotbi@gmail.com

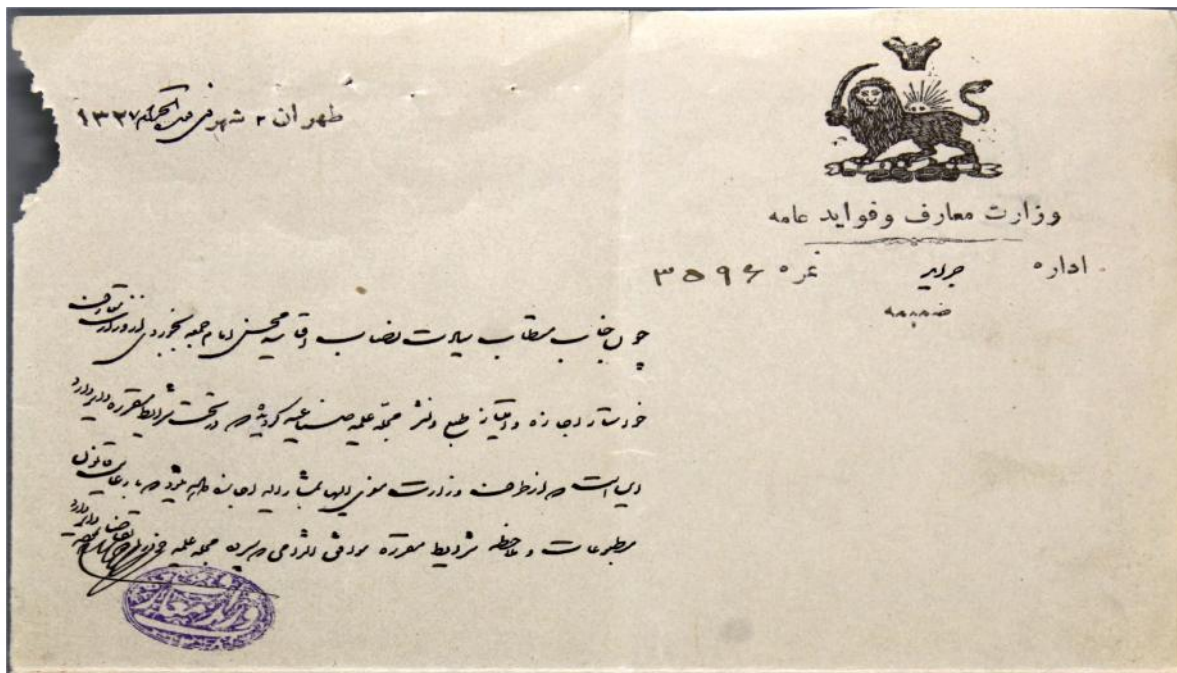
مجله هیئت علمیه دانشوران، هفتاد و پنج سال پس از انتشار اولین نشریه ایرانی در تاریخ دوشنبه دوم ذی‌قعدة ۱۳۲۷ قمری منتشر شد. صاحب امتیاز این مجله بر اساس اطلاعات موجود بر روی نشریه نامعلوم است اما بر اساس سند شماره یک^۳ اجازه و امتیاز طبع و نشر مجله برای آقا سید محسن امام جمعه بجنوردی صادر گردید. مدیریت این مجله برعهده هیئت امام جمعه بجنورد قرار داشته است که رییس این هیئت آقا سید محسن حسینی بجنوردی معروف به امام جمعه بود. نگارنده به به جزء [شماره] اول از سال اول این مجله که در آرشیو مطبوعات سازمان کتابخانه‌های آستان قدس رضوی است دسترسی داشت. علاوه بر آرشیو مطبوعات آستان قدس رضوی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی و کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نیز همان جزء اول این مجله را در مجموعه خود دارند. آنچه در این مقاله نوشته شده نتایجی است که نگارنده با مطالعه صفحه به صفحه جزء [شماره] اول سال اول این مجله به دست آورده و سعی دارد نخستین تلاش‌هایی که برای انتشار نشریات ایران شده را به نگارش درآورد.

معرفی نشریه

مجله هیئت علمیه دانشوران در موضوع علمیه، صناعیه، خرد افروز و هنر آموز با تاکید بر اینکه لایسمعون فیها لغوا و لا کذابا در مطبعه شرقی طهران با چاپ سربی منتشر گردید. براساس مجوز نمره ۳۵۹۶ اداره جراید وزارت معارف و فواید عامه که در تاریخ ۲ ذی القعدة ۱۳۲۷ قمری صادر شده است، نام مجله «علمیه صناعیه» و صاحب امتیاز آن «سید محسن امام جمعه بجنوردی» نوشته شده است:

^۲. قاسمی، فرید. سرگذشت مطبوعات ایران: روزگار محمدشاه و ناصرالدین شاه. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۸۰. ج. ۲. ص ۱۰۰۶-۱۰۰۹.

^۳. سند شماره ۴۳۳۴ مدیریت اسناد و مطبوعات سازمان کتابخانه‌ها آستان قدس رضوی

سند شماره ۱

«چون جناب مستطاب سیادت نصاب آقا سید محسن امام جمعه بجنوردی از وزارت معارف خواستار اجازه و امتیاز طبع و نشر مجله علمیه صناعیه گردیده که در تحت شرایط مقرر دایر دارد این است که از طرف وزارت معزى الیها بمشارالیه اجازه داده میشود که با رعایت قانون مطبوعات و ملاحظه شرایط مقرر موافق التزامی که سپرده مجله علمیه مورد تقاضا نموده دائر دارد»

وزارت معارف».

جزء [شماره] اول از سال اول در ۲ ذیقعدہ الحرام ۱۳۲۷ قمری مطابق ۱۵ نوامبر ۱۹۰۹ میلادی (برابر ۲۴ آبان ۱۲۸۸ خورشیدی) در ۱۶ صفحه قطع خستی کوچک چاپ شد. این مجله هر ماه دو جزء طبع و در محل (طهران) کتابخانه شرافت توزیع شد. عنوان مراسلات مجله: طهران، هیئت علمیه دانشوران و مدیرش هیئت امام جمعه بجنورد بود. این نشریه را مطبعه شرقی طهران چاپ کرد. روی جلد این مجله هیچگونه طرحی وجود نداشت.

قیمت اشتراک مجله در طهران سالیانه ۱۲ قران؛ شش ماهه ۷ قران؛ سه ماه ۴ قران، در ولایات داخله سالیانه ۱۵ قران؛ شش ماهه ۸ قران؛ سه ماهه ۴ قران، در ممالک خارجه سالیانه ۲۰ قران؛ شش ماهه ۱۱ قران؛ سه ماهه ۶ قران، قیمت جزء [تک شماره] طهران ۱۰ شاهی؛ ولایات داخله ۱۵ شاهی؛ ممالک خارجه ۱ قران و قیمت اعلانات از قرار سطری ۱۰ شاهی بود.

سید محسن حسینی بجنوردی

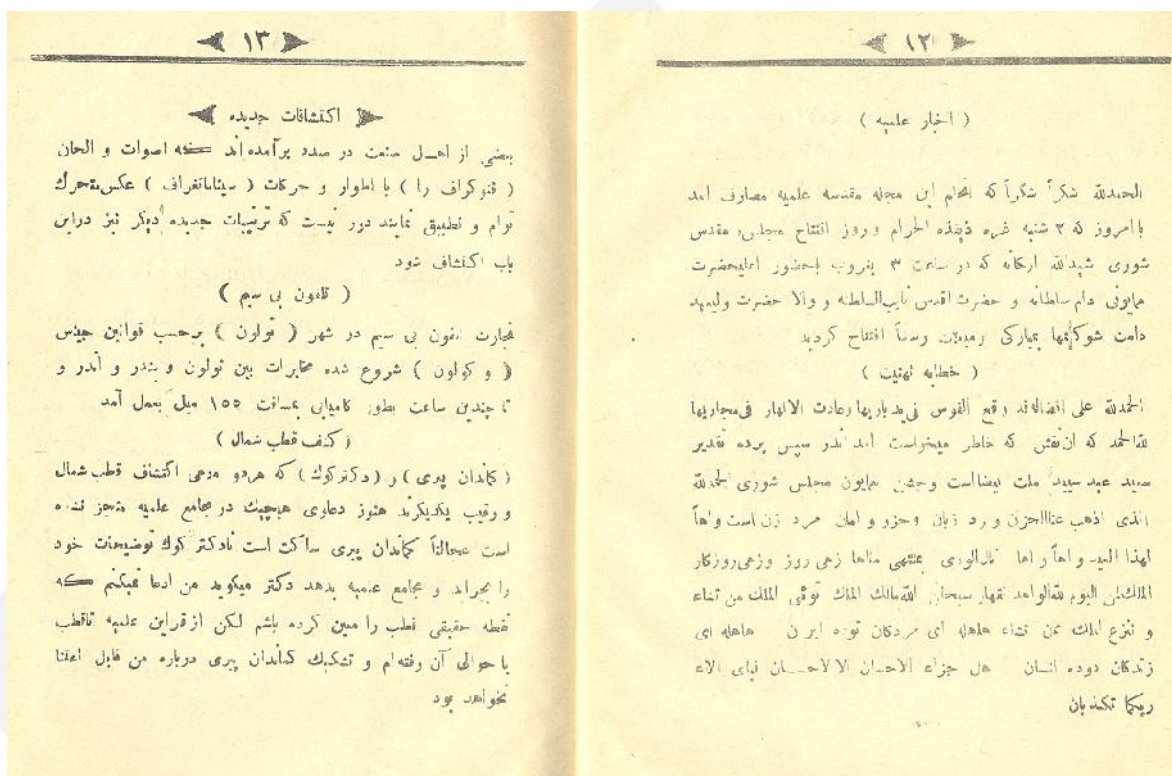
آقا سید محسن حسینی بجنوردی «معروف به امام جمعه»، فرزند حاج سلطان بزرگ است. وی پس از اتمام تحصیلات علوم دینی در مدرسه نواب مشهد، امام جمعه شهر بجنورد شد. ایشان سپس راهی نجف شد و در آنجا به درجه اجتهاد رسید. «چون زمان او مصادف با انقلاب مشروطه و مبارزه با استبداد بوده، به همین علت با مشروطه خواهان همراهی کرده و با طرفداران استبداد به ستیز برخاسته و اقدام به چاپ نشریه های مخفی کرده است» (آقاملایی، ۱۳۸۹). انتشار مجله هایی به نام «علمیه، صناعیه، خودآموز، هنرآموز» در سال ۱۳۲۷ ه.ق از اقدامات علمی اوست. این مجله تحت عنوان هیئت علمیه دانشوران نوشته می شد که وی رییس این هیئت بود. «سید محسن اهل سرودن شعر هم بود و در اشعارش به «الف میم جیم بجنوردی» تخلص می کرد. دو دفتر شعر از وی باقی مانده است. از کتاب های معروف او کتاب «مشکوه المصابیح» است که در سال ۱۳۱۴ ه.ق به عربی نوشته شده است. محتوای کتاب، درباره عقل و احکام شرعی است. وی در سن ۵۲ سالگی در تهران فوت کرد و در بالای چشمه علی به خاک سپرده شد. کتاب های دیگر ایشان عبارتند از: «المأمور»، «الغزلیات»، «مقابسات و مقایسات»، «فیها ما فیها» و «ملهمات» است» (عباسیان، سیدی زاده، ۱۳۷۲).

هدف نشریه

هیئت علمیه دانشوران همزمان با آغاز مجلس شورای ملی با توجه به وظیفه وجدانی خود، مجله هیئت علمیه دانشوران را منتشر کرد، چون در وضعیت ایران آن زمان کمبودهایی در توسعه دانشگاهها و روند رشد کتابها و نشریات - که از ارکان پیشرفت و ترقی است- وجود داشت و از طرفی مجامع علمی تشکیل نشده بود که این نارسائی ها را برطرف کند. این هیئت، انتشار مجله علمی و صنعتی هیئت علمیه دانشوران را از نخستین اقدامات و اولین مرحله پیشرفت و ترقی کشور می دانست و در تلاش بود که از مقالات و مطالب نشریات علمی کشورهای خارجی و نوآوری ها و کشفیات آینده صرفا برای بهره وری عموم مردم استفاده کند.

محتوای مجله

محتوای کلی نشریه همان طور که در بالا ذکر شده موضوع های علمی و صنعتی است و سطح مقالات مناسب همه طبقات جامعه است. برای آشنایی بیشتر با نشریه، فهرست مندرجات مجله و چند نمونه از مقالات آن در زیر ارائه شده است:

فهرست مندرجات جزء اول شامل مقدمه، مقالات، علوم الهی، علوم طبیعی، علوم سیاسی، علوم ریاضی، علوم طبی، علوم فلاح، علوم صناعت، اخبار علمیه و اکتشافات است.

چند نمونه از مقالات:

«علوم سیاسی
(فلسفه تمدن)

تمدن در حقیقت اجتماعات افراد بشر است بر سبیل تعاون و تکمیل آن بتهذیب اخلاق و تلیین عریکه و انتظام روابط و نزاکت بین الانام است. در بادی امر و نظره اولی که احوال و اخلاق و بشر و عادات ادیان امم را ملاحظه می کنیم بعضی را متمدن و بعضی را متوحش و برخی را متوسط می بینیم ولی بنظره ثانیه در هر یک از این طبقات حملات بی باکانه قویاء نسبت به ضعفاء مشهود است^۴»

«تلیین عاج»

عاج یا استخوانرا در میان (اسید فسفوریک) خالص که ثقل نوعی آن (۱۱۳) است بگذارند تا شفاف شود پس از آن در آورده با آب بشویند و با دستمال خشک نمایند دارای اینت و قابل تصرفات صناعیه خواهد بود.^۵»

«اکتشافات جدیده»

بعضی از اهل صنعت در صدد برآمده‌اند که اصوات و الحان (فتوکراف را) با اطوار و حرکات (سیناماتگراف) عکس متحرک توام و تطبیق نمایند دور نیست که ترتیبات جدیده دیگر نیز در این باب اکتشاف شود.^۶»

محتوای مجله با توجه عنوان‌های آن که در بالا آمد بیان کلی و الفبای علوم مختلف بوده که در ادامه آن به جزء دیگر مجله ارجاع شده است. مقالات فاقد امضای نویسنده است.

از ویژگیهای مجله وجود اخباری حائز اهمیت است که برای نمونه در شماره اول سال اول خبر افتتاح مجلس در روز دوشنبه غره ذیقعدہ الحرام سال ۱۳۲۷ قمری در ساعت ۳ بعداز ظهر با حضور رضا شاه پهلوی است و صفحه اکتشافات جدیده، خبر اختراع تلفون بی سیم و کشف قطب شمال را بیان نموده است.

عضویت و ارتباط با هیئت علمیه دانشوران

هیئت علمیه دانشوران مرکزی، دانشمندان را در صورتی که مقالات و زندگی نامه خود را ارائه نمایند به عضویت هیئت علمیه دانشوران قبول می نمود.

«هر کسی از هر مکانی بوسیله نامه می تواند با هیئت علمیه در تبادل نظر و عقیده باشد. چون هیئت علمیه سیار است بهتر است نامه ها و تلگراف ها به نام جناب امام جمعه بجنورد باشد»^۷.

^۴ مجله هیئت علمیه دانشوران، سال اول، جزء اول، ص: ۷.

^۵ مجله هیئت علمیه دانشوران، سال اول، جزء اول، ص: ۱۱.

^۶ مجله هیئت علمیه دانشوران، سال اول، جزء اول، ص: ۱۳.

^۷ مجله هیئت علمیه دانشوران، سال اول، جزء اول، ص: ۱۴.

شرایط پذیرش مقاله برای نشریه

مجله برای قبول مقاله از نویسندگان شرایط زیر را اعلام کرد:

- مقالات علمی سودمند پذیرفته می شود و هیئت علمیه دانشوران در تنقیح و تلخیص و انتشار آن بر حسب صلاح زمان مختار خواهند بود.
- نویسندگان هنگام نوشتن مقاله، خوش خطی و کوتاه نویسی را رعایت نموده و زیر مقاله نشانی، شغل خود را درج نمایند.
- نامه‌ها بی تمبر و نوشته‌ها بدون امضاء پذیرفته نخواهد شد.^۱

سخن پایانی

مجله هیئت علمیه دانشوران از نشریات دوران انقلاب مشروطه و یکی از نشریه های نایاب و کمیاب قدیمی است که در آرشیو مطبوعات آستان قدس- به عنوان یکی از بزرگترین آرشیوهای مطبوعات کشور- موجود است. مخاطب مجله هیئت علمیه دانشوران همه مردم ایران بوده است. تنوع مقالات و رویکرد آموزشی آن نشان از دغدغه آموزش همگانی مدیر مجله را دارد. با توجه به اینکه تنها یک شماره از این مجله موجود است و در منابع مطبوعاتی اطلاعات بیشتری درباره تعداد شماره های منتشره و زمان توقف آن یافت نشد به نظر می رسد بعد از انتشار یک شماره متوقف شده باشد. در این باره صدر هاشمی در جلد چهارم کتاب تاریخ جراید و مجلات ایران درباره این مجله می نویسد: «هیئت علمیه دانشوران در طهران در سال ۱۲۸۸ تاسیس و منتشر شده است. ولی نگارنده نمونه آن را ندیده و از اینکه نشریه مذکور به صورت مجله یا روزنامه بوده است نیز اطلاعی ندارم. ادوارد برون نیز در کتاب خود نامی از این نشریه به میان نیاورده است.» (صدرهاشمی، ۱۳۸۳)

منابع و مأخذ

- آقاملایی، ایرج (۱۳۸۹). **تاریخ مشاهیر خراسان شمالی**. مشهد: مرنديز، ۱۳۸۹.
- صدر هاشمی، محمد (۱۳۶۳). **تاریخ جرائد و مجلات ایران**. اصفهان: کمال.
- عباسیان، علی اکبر؛ سیدی زاده، احسان (۱۳۷۲). **دانشوران بجنورد: آشنائی با احوال و آثار یکصد و بیست تن از بزرگان علم و ادب و هنر بجنورد**. مشهد: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بجنورد.

^۱ مجله هیئت علمیه دانشوران، سال اول، جزء اول، ص: ۱۵.